

पानां दिक्पटयेंतलीं मदलीं मदलीं

माधवी शशदेशाय

आ सावरी जाल्लें तेन्ना अशेंच 'बाय'च आशिल्लें. बारशाक ताका आमी नांव दवरिल्लें. आमचे आवडीचें. आनी मागीर आपशींच केन्ना तरी तें 'पुपून' जालें. आमच्या पोर्सांत फुलिल्लें, आमी लायिल्ल्या, शिंपून व्हड केल्ल्या रोप्याक आयिल्लें अपुर्बायेचें फूल...

नवेलें बाय अजून 'बाय'च आसा. 'अदिती' आनी 'रुक्मा' - आमचो ताचे वयलो हक्क दाखोवंक आमी ताचेर मारिल्ले छाप.

'म्हणटात कितें?' काल कोणें तरी विचारलें.

'कांय ना... अजून तरी' - जाप दिली.

बायची इल्ली इल्ली वळख जाता. हालीं हालीं मनशांक वळखून शें हांसता, नदरेक नदर लागतकच.

येदोळ अशेंच बायक मांडयेर घेवन बशिल्लें. तकलेंत 'कामां'. बायचेर लक्षूच नाशिल्लें. फट्ट करून ताचेर नदर गेली तेन्ना पळेत जाल्यार तें म्हज्याच तोंडार नदर लावन बसलां. हांवें ताका पळोवपाचीच वाट पळेत आशिल्ले वरी. हांसूंक तत्पर. ताचे नदरेक म्हजी नदर मेळ्ळी तेन्ना, कळयेंत अडचल्ल्यो पाकळ्यो अळंग मेकळ्यो जावन फूल फुलचें, तशें तें हांसलें. सामकें म्हजेच खातीर कशें.

दोळ्यांत दुकां आयलीं. खिणभर दिसलें, आनीक कितें जाय? सगलें आसा म्हजे कडेन... आनी मागीर 'कामां'च्या कुपांनी दमळट जाल्लें मन इल्लें इल्लें निवळ जायत गेलें.

आज कितलींशीं उलोवणीं कानां वयल्यान उबून गेलीं. उतरांचें पोल...

आतां 'War and Peace' सरीं. हातूंतलें एक एक उतर मूळ आशिल्लें झाड कशें!

'...It seemed to Pierre on returning home that he had come back from a long journey or which he had spent dozens of years, and had come back utterly changed...' (३८८ व्या पाना वयलें एक वाक्य.) ह्या पुस्तकाचो सांगात असलोच एक प्रवास कसो. तातोन म्हणिल्लें, 'War and Peace' वाचतकच तूं आदलें उरचेंना...

निखटें सुंदर बरोवप - 'बरोवपाची शैली आसप' - वेगळें, आनी दिश्टी पडून, अणभवून बरोवप वेगळें. 'War and Peace' वाचतना हो फरक जाणवता तितलो हाचे पयलीं खंयचेंच fiction वाचतना जाणवूंक नाशिल्लो. तॉलस्तॉयान हो सगळो संवसार पळेला. कितल्याश्या दोळ्यांनी पळेला. पावला कणकणीं जाणवता हें ही कादंबरी वाचतना. आपणाक दिश्टी पडलां तेंच तो आमकां दाखयता.

असल्या बरपांतली शैली नदरेंत भरना.

‘वासशणैली पोपाय’ शिकयतालें.

पोपाये पानांच्या दांडाऱ्यांच्यो ‘फटासो’ पळेल्यात न्हय तुमी, म्हूण भुरग्यांक विचारलें जाल्यार चडशीं जाणां घुम्म मोर्नी.

क्लासांत चलो एकलोच. चल्यो फटासो करून खंय खेळ्ळ्यात जातल्यो, अशें येवजून फटास कशी आसता तें विस्कटावन सांगलें - ‘पोपायेच्या पोकळ दांडाऱ्या भितर तेंफळाची वा पोपायेची बी भरतात आनी वयल्या बुराकांतल्यान बडयेन ती धुकलतात. तेन्ना ‘ठो!’ आवाज जाता. हाचे वयल्यान ‘फटास मारप’ वा ‘तेंफळां फोडप’ हे वाक्प्रचार आयल्यात...’ हांवें म्हळें.

‘आं! आमी ‘फटास’ म्हणनात. ‘चिकनळी’ म्हणटात, आनी चिकनळयेंत आमी चिंवरां (‘आंसाळे’) घालतात...’ प्रेमानंदान म्हळें. (प्रेमानंद काणकोणकार.)

मागीर, ‘फटासो मारप’, ‘तेंफळां फोडप’ हांचे कितलेशे वाक्प्रचार सांगले भुरग्यांनी - ‘कापट्यो फोडप’, ‘सोलां खपोवप’, ‘पिल्लां दिवप’ (हाका काणकोणां खंय ‘टॅबलेटी दिवप’ म्हणटात), ‘पटे मारप’, ‘बोकडे मारप’ (हांचे वयल्यान ‘पटेकार’ आनी ‘बोकडेकार’)...

कोर्णेंय घडड्डीत ‘बोकडो मारल्यार’ सामकी ‘सुरय फटास’ मारली म्हणटात. ‘सुरय’ कित्याक काय, म्हाका केन्नाय प्रस्न पडटालो. भुरग्यांक विचारून पळेलें, ‘तुमकां कित्याक काय दिसता...?’

कांय वेळ येवजून तांणी म्हळें, म्हाका दिसता प्रेमानंदानूच, ‘सुरय तांदूळ निवळ आसता, उकडो मातसो म्हेळो आसता. सुरय फटास म्हळ्यार सामकी निवळ - निव्वळ - फट... अशें जावंचे घडये.’

अर्थावणी आवडली.

गांधीजीची आत्मकथा वाचतां, सोंपत आयल्या.

रासवळ मळार वावुरतल्या सगल्यांनी हें पुस्तक वाचुंकूच जाय अशें उतरा पावलाक दिसता वाचतना.

कोण हो आत्मकथा बरोवपी?

‘व्हड लेखक’? ‘व्हड विद्वान’? ‘व्हड फुडारी’? ‘महात्मा’?

हो मोहनदास करमचंद गांधी. ल्हानपणांत काळखाक, भुतां-खेतांक भियेवपी, जाणट्यांची सांगणी मोन्यांनी आयकुपी मोहनदास. तरणेपणांत चार-चवगां वरीच इंग्लंडाक शिक्षण घेवन येवन उपरांत कुटुंबाच्या बऱ्या खातीर वावुरपाची किरकोळ वानसा बाळगुपी मोहनदास. इंग्लंडाक इंग्लीश सायबांचें न्हेसण, तांची चाल-चलणूक आपणावपी मोहनदास. ब्रिटीश राजवट भारताच्या बऱ्या खातिरूच आयल्या अशें प्रामाणिकपणान मानपी मोहनदास. सभेमाजार तोंड उकतें करपाक भियेवपी, आकांताचो सभाकंप आशिल्लो मोहनदास... सामान्यांतलो सामान्य मनीस एक.

पूण सत्याचेर केदो भावार्थ, केदी निष्ठा! सामान्यां भायली. सत्या कडेन कसलीच तडजोड ना. सत्याचे हे तळमळीनूच मोहनदासाक अन्याय दाखयलो. अन्यायांतल्या अ-सत्याचो दिश्टावो घडयलो.

गांधीजीले अहिंसेची बुन्यादूय सत्यूच. सत्याचे बाबतींत अखंड जागरूकताय.

एका सत्याच्या साधकाची आत्मकथा ही.

सादी सोंपी भास. "Syle degree zero", तातोच्या उतरांनी, ‘मेकअप वा भांगरां-शिंगरांची जोड नाशिल्ली सुंदरकाय’. नीट काळजांतल्यान आयिल्लीं, नीट काळजाक आफडुपी उतरां. खंयच ‘नाट्य’ ना. मोठेपणाचें कुस्कुटूय वखदाक मेळपाचें ना ह्या कथनांत.

खऱ्यांनीच, जण एकल्यान वाचूंक जाय हें पुस्तक. किशोर वयाच्या भुरग्यांनी तरी.

‘मम्मा, बोगदा म्हळ्यार कोंकणींत कितें गे?’ अदितीन विचारलें. ‘बोगदो (बोंगदों)’, हांवें म्हळें.

‘आंवड्य... बोगदोच...? कोणें कोणाचें कॉपी केलां गे, आमी मराठीचें काय मराठीन आमचें?’ ताचो परतो प्रस्न.

म्हाका हांसूंक आयलें. हालीं पीएचडीचो वावर कवळटना म्हजेय तकलेंत असलेच तरेचे प्रस्न कुचकुचीत भरल्यात. म्हज्या तोंडा वयलें हाशें पळोवन अदितीन आपणालो प्रस्न re-frame केलो-

‘म्हळ्यार, पयलीं कितें आशिल्लें गे, बोगदा काय बोंगदों?’ ‘बोगदा शें दिसता...’ हांवें म्हळें.

‘म्हणटकच आमचें कॉपी तर!’

‘आसतलें... पूण असलीं आनिकूय आसात उतरां - मराठें घोडा’ कोंकणी घोंडों; मराठी रेडा, कोंकणी रेंडों; तशेंच गोरा, गारों; काळा, काळों...’

‘मजाच शी न्ही?’ अदितीन म्हळें आनी मागीर विचारलें, ‘हें सगळें - शब्दांचें - तुका तातोन शिकयलां न्ही गे?’

‘हय...’

‘आनीक कितें कितें शिकयलां गे तुका तातोन?’

‘खूब शिकयलां... जाणट्यां कडेन कशें वागप तेंय शिकयलां...’ हांवें म्हळें, हालीं अदिती मातशें जापो दिवंक शिकलां तें मनांत धरून.

‘आनी, तुजे लाडूय केल्यात आसतले तातोन...’ अदितीन म्हळें, आनी मातशें रावन ताका मुखार जोडलें, ‘पूण तुजी वाट लागूंक ना आं...’

‘The Indian Express’चे मुखेल संपादपी शेखर गुप्ता हांणी उस्ताद बिस्मिल्ला खॉंची NDTV खातीर एक मुलाखत घेतिल्ली. २००५च्या १६ ऑगस्टाच्या ऍक्सप्रेससार ती आयिल्ली. वाचून दिशिल्लें, खरेलोच ‘भारतरत्न’ हो मनीस. खरो संगीतकार.

साधक एक.

बी.ए.च्या तिसऱ्या वर्सात आशिल्लें तेन्ना कॉलेजीचो उत्तर भारतांत दूर गेल्लो. तेन्ना बनारसाक पाविल्लें. बनारस म्हणटकच sight seeingचीं मुखेल थळां काशी विश्वेश्वराचें देवूळ आनी गंगा. देवूळ बुरशें. गंगाय बुरशी. तातूंत भर म्हूण वचत थंय भावाध्यांक नाडपी पंडे - देवा-धर्माचे धंदेकार. विटिल्लें बनारसाक... तेन्ना बिस्मिल्लांक हांव वळखुन नाशिल्लें. हिंदुस्तानी शास्त्रीय संगीताचीय वळख नाशिल्ली. म्हूण बनारसाचे कोडू अणभवूच गांठीक बांदून परतल्लें.

पोरूं बिस्मिल्लाची मुलाखत वाचली तेन्ना थारायलें, हे फावटीं तांचीच भेट घेवपाक मुद्दाम बनारसाक वचप. दिवाळेचे सुटयेंत. भुरग्यांकूय हो व्हड मनीस दाखोवप. मे म्हयन्यांत धिसीस दिवन जालो तेन्ना परतेंय थारायलें, अंदू कशेय बशेन बनारस वचपूच म्हूण. तरी मनांत एक दुबाब - ११-१२ वर्साचो मनीस. केन्ना कितें जायत, सांगूं येता?

बिस्मिल्ला गेलो म्हूण वाचलें तेन्ना किण्ण जालें मन.

रातीं बातम्यांचेर हेच मुलाखतींतले कांय वांटे पळेले. सादें खादी बानयन आनी लुंगी न्हेशिल्लो बिस्मिल्ला. धवेफुल्ल केंस. तोंडार - कपळार, दोळ्यां कडेन - मिरयो. चडशे दांत पडिल्लें तोंड. पुराय पिकिल्लो एक जाणटेलो... तुप्त मुखामळ... 'एक फावटीं अमेरिकेच्यान म्हाका आमंत्रण आयिल्लें, थंय येवन राव म्हूण सांगून', तो सांगतालो. 'हांवें म्हळें, म्हजें कुटुंब खूब व्हडलें. ताचें कितें? जाप मेळ्ळी, सगळ्यांक - तुका जाय तितल्या जाणांक - घेवन यो... आनी, म्हजी गंगाजी? तिका कसो घेवन येवं, हांवें विचारलें...'

इतलो, बनारसचे भुंयेंत घट्ट मूळ धरून आशिल्लो सामको थळावो संगीतकार. असल्या कलाकाराक विकतो घेवंक कोणाक जमत...?!

तातोन एक दीस म्हणिल्लें, बिस्मिल्ला खांची शेनाय फांतोडेर काशी विश्वेश्वराक जागयता - हो म्हजो देश...

मुलाखतीचे वांटे पळेतां पळेतां दोळे दुकांनी भरून आयले. मनांतल्या मनांत तकली बिस्मिल्लाच्या पांयांर दवरली...

युगसांवार वाचतां. अर्द्या वयर वाचून जाल्या.

कादंबरींत कितलींशीं पात्रां. मुखेल खंयचीं? घडये खंयचींच न्हय. धर्मातराच्या पोडान हीं पात्रां बरोवपी गांथता. बारीक पळेल्यार, कादंबरीचें खरेलें पात्र काळ. दोनूय अर्थांनी! - "Period" आनी 'सांवार' ('काळ आयला, म्हणटात तांतलो.) एक एक मनीस ह्या काळाच्या एका एका आंगाचो होलम दिता.

अजून मेरेन तरी कादंबरींत खंयच्याच पात्राची 'वाड' जाल्ली अणभवूंक मेळूंक ना. काळी गंगांत सुमन 'वाडटा' तशें युग-सांवारंत कोण वाडना काय? अजून शंबर देडशें पांनां उरल्यांत वाचपाचीं.

सैलाची कोंकणी - म्हजें कोंकणीक 'तुजी बाये pure कोंकणी' म्हणटल्यांक तर हें 'अटंगें रान' दिसूंक फावस. कितलींशीं उतरां म्हाका अनवळखी, नवीं. चडशीं, 'मातयेक लागीं' आशिल्लीं उतरां. असली कोंकणी वाचतां तेन्ना दिसता, गोंयच्या मराठीवाड्यांक असल्या बरपाचो मराठींत अणकार करूंक लावंक जाय.

तशें पळोवंक गेल्यार, विशयूच आकांताचो. ताका वेंगावपाक तितलेच तांकीचो बरोवपी जाय. सैला सारको. कोंकणी मनशाच्या इतिहासाच्या आकांताच्या पर्वाच्या ह्या चित्रा कडेन पळेतना वाचपी खुबळून वचना, रागान पेटना - करुणेन मोव जाता, अंतर्मुख जाता, कळवळ्यान भरून येता. यशूच न्हय हें युगसांवारचें?

एक मात, मदीं मदीं निवेदक इल्लो 'चड उलयता' काय दिसता. ह्या निवेदनांत मदीं मदीं इल्ली किसूळ मारूं येताली अशें दिसले बगर रावलेंना.

आनी, सुरवेच्या पानांतले अपशकून - वागान जूंव कानी आशिल्लें जोत मारप, ताचे पयलीं माकडांचें आड्डप, मोरांचें रडप, नांगराची कपची मोडप - तेन्नाच्या त्या आकांताच्या काळांत हे भाशेन रीग घेवप म्हाका मातशें शें खटकलें. हें 'नाट्य' इल्लें उणें जाल्लें जाल्यार कथन आनिकूय प्रभावी जावं येतालें काय...?

'ग्लॉटल स्टॉप' हो उच्चार कसो जाता तें वर्गांत सांगतालें...

'खेळणी येता तेन्ना कितें जाता?' विचारलें. भुरग्यांच्या तोंडार प्रस्नचिन्न. (दर वर्सा अशें जाता!)

'खेळणी म्हळ्यार 'उचकी'... हांवें स्पश्ट केलें तेन्ना भुरगीं हांसलीं.

'तुमी कोण 'खेळणी' म्हणिनात?' तांकां विचारलें.

'ल्हान भुरग्यांक उचक्यो येतात तेन्ना 'खेळण्यो' आयल्यो म्हणटात काय दिसता', कृपालीन सांगलें, 'पूण लोलयां 'हुडक्यो' उतर चड घोळटा.'

'आमी 'उंकण्यो' म्हणटात...' अडणान म्हळें. अडणा सांगेचें.

'आमी 'उणकुट्यो'...', एकले अंत्रूजकान्नीन सांगलें.

'कारवारा 'उकांड्यो' म्हणटात...'

'शिवोले आमी 'बाळकी' म्हणटात.'

'पेडण्यां 'बावकी' उतर घोळटा.'

उतरां आयकून भुल्लुसलें.

'उचकी' सगळ्यांचे वळखीची, 'खेळणी' सामकीच अनवळखी. आमच्या घरच्यांचे जिबेर ती खंयच्यान आयली तर? प्रस्न पडलो.

'खेळणी' जावं वा 'उचकी' वा 'बावकी', 'उंकणी', 'उणकुटी', 'उकांडी' - सगळीं उतरां स्त्रीलिंगी. ('धेंकर' पुल्लिंगी!)

अदिती दोन-एक वर्सांचें आशिल्लें तेन्ना खेळणी येतकच 'मम्मा, ऊक् ऊक् जाता' म्हणटालें. मुखार केन्ना तरी ताणेंच ह्या 'ऊक् ऊक्'च्या आधारान आपलें नवें उतर घडयलें - 'मम्मा, 'हुकल्यो' येतात' म्हणूंक लागलें. अदितीली 'हुकली' उचकी/बावकी/उणकुटी...

हांचीच खासा भयण कशी!

चवथीचे दीस. अदिती गणपतीच्या मुडांत. पेपरां वयले गणपती कातरता, कादेनार चिकटायता; गणपतीचीं चित्रां काडटा, तीं रंगयता. चित्रां काडटना म्हऱ्यांत हांव आसल्यार म्हाकाय भितर ओडटा —

'मम्मा, गणपतीच्या पांयांक 'छनछन' काडूं गे?'

'काड...'

'मम्मा, हुंदीर important गे गणपतीच्या चित्रांत?'

'हय आं बाय...'

'गणपतीचें आंग आनी तोंड एकाच रंगाचें करूं?'

'कर...'

'पूण ताची तकली हतयाची न्हय गे?'

'आसूं... रंग आमकां जाय तसो मारूं येता...'

'माटोळेंत पाचवें अँपल काडूं गे? तें म्हाका आवडटा...'

'काड आं शाण्या...'

पयर उर्वाच्या वाडदिसाक दिवपाक अदिती कार्ड काडूंक बशिल्लें. कार्ड गणपतीचें. चित्र काडटना तोंडूय चालू... मदींच ताणें विचारलें, 'मम्मा कोणाचो देव चड पयलींचो गे? आमचो काय क्रिस्तांवांचो?'

'म्हळ्यार?'

'गणपती पयलीं आशिल्लो काय जेजू?'

'गणपती', देवाच्या 'प्रस्नां'त चड खोलायेंत वचनासतना हांवें

जाप दिली.

कांय वेळ अदितीन चित्र कुशीक दवरलें आनी विचारलें,

'खरेच आशिल्ले मगे हे देव?'

म्हाका हांसूंक आयलें.

'कित्याक म्हूण प्रस्न पडलो तुका हो?' हांवें विचारलें.

'काणयो न्हय मगे हयो, भुरग्यांक सांगपाच्यो...?'

फॅक्ट आनी फिक्शन - फरक कळटा तर अदितीक, मनांत म्हळें.

गांधीजीचें राष्ट्रभाषा हिन्दुस्तानी वाचतां, ताचें 'भाशीक नियोजन' समजून घेवपाक.

३१ मार्च १९२७ च्या हिन्दी 'नवजीवनां'त गांधीजी बरयतात—

'संस्कृत सीखना हर अेक हिन्दुस्तानी विद्यार्थीका कर्तव्य है।

हिन्दुओंका तो है ही, मुसलमानोंका भी है; क्योंकि आखिर अुनके बापदादा भी तो राम और कृष्ण ही थे, जिन्हें पहचाननेके लिअे अुन्हें संस्कृत जाननी चाहिअे। परन्तु मुसलमानोंके साथ सम्बन्ध रखनेके लिअे अुनकी भाषा सीखना हिन्दुओंका भी फर्ज है। आज हम अेक-दूसरेकी भाषासे भागे फिरते हैं, क्योंकि हम पागल बन गये हैं। यह

निश्चय समझिये कि जो संस्था आपसमें द्वेष और भय रखना सिखलाती है, वह राष्ट्रीय नहीं है।'

राम कृष्ण निखटे हिन्दूचेच 'सोयरे' न्हय, भारतीय मुसलमानांचेच ते पुर्वज. (फकत मुसलमानांचेच कित्याक, भारतीय क्रिस्तांवांचेच...) इल्लोसो 'पोड'. पळोवंक गेल्यार 'अवेज्ञानीक'. (राम, कृष्ण बी 'देव' खरेच आशिल्ले म्हूण कित्या वयल्यान?) पूण पुराय राष्ट्राक एकठांय बांदून हाडपी. 'तुमी आयज वेगळ्यो रांदनी मांडल्यात. पूण मुळचे तुमी ह्याच घरांतले - आमचेच म्हूण सांगपी.

आनी 'हिन्दुत्ववादी' नदर?

हिन्दुस्तान (हिन्दुस्थान!) हिन्दूचें. हिन्दू कोण? जांची जल्मभूंय, मातृभूंय आनी पुण्यभूंय हिन्दुस्तान ते... म्हळ्यार, हांगचे मुसलमान, क्रिस्तांव कितलेय हांगचे आसले - तांचीं पाळां - मुळां हे भुंयेंत रोमिल्लीं आसलीं - जाल्यारूय ते 'भायले'च, 'आमचे' न्हय. तांगेल्यो पुण्यभुंयो हांगा नात, देखून...

कितली मोटवी नदर ही! मोटवीच न्हय, कुसकीय.

'भारत एक राष्ट्र केन्ना नाशिल्लें. ब्रिटीश आयले म्हूण तें एक राष्ट्र जावंक पावलें. We are still not a nation...' एकल्यान एक दीस म्हणिल्लें, आनी कित्याक कोण जाणा, हांव दुखावल्लें.

तातो कडेन हे विशीं उलयल्लें तेन्ना ताणें म्हणिल्लें, 'खरें ताचें. भारताक एक राष्ट्र करपाचो यत्न राष्ट्रपुरसांनी केला. सगळ्यांत चड गांधीन...'

राष्ट्रपुरसाची ही नदर इल्ली इल्ली होलमूंक लागल्या आतां म्हाका.

रार्ती अदितीक भजन शिकयतालें. ल्हानपणांत मामान (आवयन) आमकां शिकयल्लें तें, आश्रम भजनावलीं तलें

यह नहीं मेरा, यह नहीं तेरा

ईश्वर का सब राज है।

ईश्वर का जल, ईश्वर का स्थल

ईश्वर का ही अनाज है।

फोगट खावे, चोर कहावे

गीता की आवाज है ॥

'फोगट म्हळ्यार गे मम्मा?' - अदितीचो प्रस्न.

'फोगट म्हळ्यार फुकट. कांय कश्ट करी नासतना फुकट खाता तो चोर...' - म्हजी जाप

'हांव चोर तर?' - अदिती

'अशें हांवें खंय म्हळां?' - हांव.

'हैं. आवडूंक ना हैं भजन म्हाका... दुसरें शिकय' अदितीन म्हळें.

